Ana BANTOŞ

Regăsirea de sine în literatura basarabeană: flux și reflux (II)

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alecu Russo", Bălți. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Publicații: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010 (ediția a II-a, revăzută, Iași, 2014); *Literatura basarabeană și modelele literare europene*, București, 2013.

Sunt evidente mutațiile care se produc pe plan cultural interriveran în perioada postcomunistă. Pe de o parte, sunt prezente manifestările voinței de a rupe relația cu un trecut nociv, cu perioada de ideologizare acerbă a literaturii și, pe de altă parte, este evidentă opțiunea în favoarea detașării de dezideratul implicării în viața cetății, ținându-se cont mai puțin de necesitatea angajamentului social inerent realităților din zonele marginale, cum a fost și rămâne Basarabia. Să amintim că libertatea creației ca marcă a emancipării progresive a umanității era caracteristică, pe plan european, modernismului de la începutul secolului al XX-lea. Miza pe noutate și progres era paralelă cu revizuirea credințelor, cu detașarea de apartenența comunitară sau la anumite tradiții, de aici încolo traseul individualist, la fel ca și nihilismul, având undă verde. Ce a urmat pe tot parcursul secolului al XX-lea se știe. În orice caz, mai multe fenomene ce țin de domeniul modernismului se fac responsabile de autodisoluția modernității, de consumerismul și de hedonismul la care s-a ajuns ulterior. Or, devenit parte integrantă

Partea I vezi „Limba Română", Chișinău, Nr. 1 (255), 2020, p. 257-266.

BDD-A31155 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:52:08 UTC)

a cotidianului postmodern, hedonismul va împinge pe un plan secund paradigma superiorității artei. Tentativa de a da expresie și sens exaltării plăcerii, traversând un parcurs artistic, se dovedește a fi, până la urmă, un act banal. Autorul postmodern este din ce în ce mai indiferent față de reacțiile care vin din afară, pentru el contând experiența personală. În acest punct are loc montarea personajului pe unda consumerismului, a individualismului pur, detașat de mai vechile valori metafizice. Eterogenitatea, diversitatea și pluralismul se impun tot mai insistent, un rol din ce în ce mai important în această situație revenindu-le mijloacelor de informare în masă, care produc evenimente. Importanța acestora din urmă este dependentă de mass-media, invazia informației în zilele noastre fiind pe punctul de a înlocui ficțiunea.

Totodată, miza pe aproximație și pe cotidian, detașarea de anumite sisteme valorice rigide nu denotă faptul că omul postmodern nu mai crede în nimic, ci că el își alege credințele în loc de a se lăsa impus să creadă. Toate acestea fac parte din necesitatea conexiunii sau a re-conexiunii la un traseu al normalității mersului înainte al literelor, normalitate din care literatura în această parte europeană a fost scoasă după al Doilea Război Mondial. Căci, trebuie să recunoaștem, toate câte s-au întâmplat aici, pe plan literar și artistic, în anii dominației regimului sovietic, nu aveau cum să nu poarte marca acelui regim. Pe de altă parte, efortul scriitorilor din perioada de referință de a se menține, cât de cât, sau cât era cu putință, în parametrii unei normalități a creativității n-ar trebui neglijat. Poate că situația aceasta ar fi fost mai cu cale să fie luată în dezbatere imediat după destrămarea fostei URSS, atunci când peisajul literar de aici se constituia cu participarea scriitorilor din mai multe generații: cea a lui Andrei Lupan (1912-1992) și Ion Druță, a lui Aureliu Busuioc (1928-2012), Spiridon Vangheli, Vasile Vasilache (1926-2008), Serafim Saka (1835-2011), Mihail Gh. Cibotaru, Vladimir Beșleagă, Grigore Vieru (1935-2009), Dumitru Matcovschi (1939-2013), Victor Teleucă (1931-2002), Petru Cărare (1935-2019), Anatol Codru (1936-2010), Ion Vatamanu (1937-1993), Gheorghe Vodă (1934-2007), Lidia Istrati (1941-1997), Arhip Cibotaru (1935-2010), Andrei Strâmbeanu, Anatol Ciocanu (1940-2015), Mihail I. Cibotaru, urmați de șaptezeciștii Leonida Lari (1949-2011), Vasile Romanciuc, Nicolae Dabija, Nicolae Vieru (1947-1995), Efim Tarlapan (1944-2015), Victor Dumbrăveanu (1946-2011), Nicolae

BDD-A31155 © 2020 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:52:08 UTC)

Rusu, Leo Butnaru, Arcadie Suceveanu, Ion Hadârcă, Marcela Benea, Vlad Zbârciog, Valeriu Babanschi (1945-2009), Iulian Filip, Valeria Grosu (1950-2012), Serafim Belicov (1947-2016), Nina Josu, Renata Verejanu, iar apoi cei din generația anilor 80: Eugen Cioclea (1948-2013), Lorina Bălteanu, Vsevolod Ciornei, Em. Galaicu-Păun, Nicolae Popa, Leo Bordeianu, Theo Chiriac, Lucreția Bârlădeanu, Andrei Țurcanu, Vitalie Ciobanu, Vasile Gârneț, Călina Trifan. Privind retrospectiv, constatăm că dincolo de puținele încercări de a înfiripa dezbateri la tema dată, care sucombau în spectacole de prost gust constând în învinuiri reciproce, și dincolo de faptul că impulsurile de răzvrătire nu au lipsit, optzeciștii au evoluat într-o atmosferă cvasi liniștită, într-un fel de liniște de după o „furtună" care s-a stins tot așa cum a început, în anii '80, fără ecouri de durată în mentalitatea cititorilor, căci raportarea la trecut și la prezent se dovedește a fi un examen nu tocmai simplu pe un teren cultural cum este cel pruto-nistrean, cu plăci tectonice care încă mai vibrează la ecourile lăsate de un regim totalitar, comunist. Or, cât privește postmoderniștii și tradiționaliștii, polemica pe această temă oscila între o platformă a interesului de grup și alta a interesului revendicat de pe pozițiile unui sentiment patriotic, care, la rândul său, ar merita o analiză aparte. În articolul de față nu mă voi referi decât tangențial la acest subiect, amintind o mențiune făcută de către criticul și istoricul literar de la Suceava, universitarul Mircea A. Diaconu cu privire la confruntările basarabene dintre generații. Domnia Sa mărturisea, în calitate de reprezentant al generației optzeciste, că în România lucrurile s-au derulat fără manifestări agresive ale scriitorilor pe criterii de generație. Bineînțeles, mișcarea de emancipare a românilor basarabeni a ridicat timpul istoric la alte cote, determinându-i pe scriitorii care au participat la acele evenimente să plonjeze într-un fel de anacronism radical în raport cu exigențele scrisului contemporan. De aici va rezulta o serie întreagă de comentarii nelipsite de o doză importantă de subiectivism, cu privire la implicarea scriitorilor în mișcarea patriotică. Este adevărat că, situați pe baricade la 1989, acești scriitori par să nu fie contemporani cu arta pentru care pledau cu ceva timp în urmă, căci, să nu uităm, șaizeciștii veneau în literatură cu un „proiect" de schimbare evidentă a conceptului de literatură. Că, vorba ceea, n-a fost să fie, sau că proiectul a fost realizat atât pe cât, este o altă poveste. Dar, privită dintr-o altă perspectivă, în interpretarea mai recentă a Anei

BDD-A31155 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:52:08 UTC)

Blandiana cu prilejul unei întâlniri cu intelectualii și scriitorii basarabeni la Chișinău, situația ne poate pune pe gânduri: Ce se întâmplă? se întreba nedumerită distinsa scriitoare. La ’89 scriitorii basarabeni erau pe baricade, mergeau înaintea tuturor însuflețind mulțimea să-și obțină drepturile (pe când în România scriitorii nu erau de văzut în avanscena evenimentelor social-politice), iar astăzi scriitorii basarabeni sunt absenți în Agora. Cu certitudine, la mijloc e și schimbarea la față a timpurilor care pun din nou la încercare scrisul românesc din Basarabia postcomunistă: este evidentă dorința scriitorilor de a se impune printr-o întrerupere a ceea ce a fost până la ei. Complexitatea problemei reiese din această situație, în care scriitorii care în anii ’60 erau orientați și ei spre o ruptură, în plan estetic, la un moment dat vor schimba macazul, asumându-și destinul unor vizionari în responsabilitatea cărora se afla și destinul conaționalilor lor, sau, folosind o expresie de inspirație blagiană din poezia lui Liviu Damian, scriitorii basarabeni se vedeau în postura de „cocori cu soarta stranie”.

Dacă e să analizăm peisajul literar din Basarabia de după 1989, retro- și prospectiv, năzuința de raliere la un context mai general, modern și postmodern, ar trebui să ne întrebăm, mai întâi, care erau valorile literare la care se raportau, sau mai exact spus, la care se puteau raporta scriitorii de până la ’89 și cum se raportează la ora actuală scriitorii basarabeni la modernism și postmodernism, în ce măsură sunt orientați să se autodescopere ca scriitori, din perspectiva anumitor repere valorice? Se știe că literatura postbelică din România a fost definită drept neomodernă, noțiune care nu e total străină de ceea ce se petrecea și în literatura din Basarabia postbelică. Să mai amintim că modernismul se caracterizează prin atitudinea intelectuală, această trăsătură fiind specifică și fenomenelor literare și artistice din zilele noastre, dezvoltarea tehnologiilor informaționale, facilitarea circulației cunoștințelor spunându-și cuvântul în continuare. Bineînțeles, în acest context, raportarea la tradiții tinde să capete alte nuanțe. Deschiși spre noutate, în primul rând, scriitorii de azi vor urmări să construiască o reprezentare a lumii pornind de la fundamente renovate, de la alte modele sau paradigme. Este rezonabil să ne întrebăm în ce constă sistemul valoric atractiv pentru scriitorii de azi, într-o epoca pe care Mircea Martin, bunăoară, o consideră postcanonică, diferențiindu-se prin eclectism și relativism cultural (Martin 2005: 308)? În acest moment ni se deschide o panoramă a scrisului

BDD-A31155 © 2020 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:52:08 UTC)

basarabean din ultima perioadă, pe cât de variată pe atât de marcată de năzuința de a transforma rănile trecutului, de a developa consecințele injustițiilor. Amintim că în anii ’90 și după 2000, în peisajul literar se includ Nicolae Spătaru, Irina Nechit, Nicolae Leahu, Maria Șleahtițchi, Anatol Moraru, Margareta Curtescu, Mihaela Perciun, Ana Rapcea, Liliana Armașu, Ștefan Baștovoi, Eugenia Bulat, Gheorghe Bâlici, Constantin Cheianu, Val Butnaru, Iulian Ciocan, Liliana Corobca, Radmila Popovici, Alexandru Vaculovschi, Moni Stănilă, Svetlana Corobceanu, Tatiana Țâbuleac, Maria Pilchin, Alexndru Cosmescu, Virgil Botnaru, Aura Maru, Anatol Grosu, Iulian Fruntașu, Silvia Goteanschii, Maria Paula Erizanu. Condițiile în care acești scriitori se afirmă sunt altele. Posibilitățile de acumulare a informațiilor de ordin cultural fiind cu mult mai mari, este și firesc ca ei să se revendice de la un alt fel de normalitate, ca cetățeni ai unui spațiu extins al literelor, în care un loc din ce în mai important îi revine esteticii spectacularizării. Vom aminti că Jean Baudrillard, cunoscutul analist al modurilor de mediere și comunicare în postmodernitate, remarca mișcarea, pe plan european, dinspre istoria transcendentă, dinspre marea Istorie spre un fel de contra-istorie, mai exact, observa coborârea spre anodin și banalitate. Considerată drept un fel de revoluție, plonjarea în cotidian, în opinia autorului francez, nu este altceva decât „o involuție, în raport cu Istoria” (Jean Baudrillard 2003). Pe plan artistic recompensa vine dinspre emergența unui imaginar, indubitabil renovat, care, de fapt, era prezent și în creația optzeciștilor, străbătând cărțile de poezie apărute în ultima perioadă. Se remarcă o atitudine mai mult sau mai puțin rezervată în ceea ce privește ornamentarea versurilor cu figuri de stil. Poezia se diferențiază printr-o mai mare diversitate a formelor și a inspirației, printr-o dimensiune orală mai evidentă, dar și printr-o luciditate critică mai pronunțată. Nu întâmplător e și faptul că, de la o vreme, poeții, între care Emilian Galaicu Păun, Arcadie Suceveanu, Theo Chiriac, Vitalie Răileanu, Grigore Chiper, fac și critică literară. Contextul istoric își spune cuvântul, autorii ținând cont într-o măsură mai mare de realitate. De menționat că, deși acum nu mai e vorba de un eventual interes stimulat de o conștiință colectivă, anumite zone ale istoriei pline de fragilități pun la încercare potențele artistice ale autorilor noștri, orientați să scoată la lumina zilei oameni și istorii ale acestora, spre a nu lăsa să se aștearnă uitarea peste toate câte s-au întâmplat

BDD-A31155 © 2020 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:52:08 UTC)

și se întâmplă. Or, rolul literaturii anume în aceasta constă, în evocarea faptelor care ne permit să recitim lumea, făcându-i să vorbească pe cei care nu au avut sau care, și în prezent, au mai puțin dreptul la cuvânt. Vor apare narațiuni-document, sau narațiuni cu caracter reflexiv și confesiv, în mare parte autobiografice, și aici se va produce un soi de întâlnire dintre generații: pe de o parte, Serafim Saka (romanul-fapt *Pe mine mie redă-mă,* 2013), Aureliu Busuioc (ultimul său roman antum *Și a fost noapte*, 2012), Arhip Cibotaru (*Pe timpul lui Teleucă,* 2010), iar, pe de altă parte, mai tinerii Constantin Cheianu, Iulian Ciocan, Nicolae Rusu, mai recent, Vitalie Ciobanu (în volumul *Zilele după Oreste*, 2019) vor evoca evenimente și fapte dintre care unele se intersectează, cel puțin parțial, din punct de vedere cronologic. Raportarea la istoria relativ recentă include și fenomene precum e tema dureroasă a migrației cu trena de probleme pe care le declanșează, în piese de teatru semnate de Constantin Cheianu (*În container*), Dumitru Crudu (*Salvați Bostonul*), sau în volumele de proză, marcată de accente reflexive, semnate de către Claudia Partole, Ion Anton, Mihaela Perciun, Liliana Corobca, Lilia Bicec.

Este evidentă angajarea scriitorilor în diverse forme inovatoare de scriitură, în care e vizat socialul și istoria deopotrivă, pentru ca refularea traumatizantă să impulsioneze orientarea spre recuperarea memoriei istorice. Căile de recuperare a memoriei sunt diverse, rescrierea trecutului recent implicând și necesitatea de a scoate vălul de pe evenimente precum conflictul din Transnistria, declanșat în 1990, sau cele de la 7 aprilie 2008. Are loc re-întoarcerea spre un realism social, acum de altă natură decât cel socialist din vremurile de pomină. În unele scrieri există o relaționare directă între text și realul contextualizat, fiind prezentă intenția de reînnoire a esteticii realiste în proza de azi. Tentativa de aflare a unor noi modele e firească în acest context, fiind urmărită șansa personajului de a renaște sub diverse forme. Tendința de a înțelege timpul de azi, de a face față traumatismelor rezultate din perioada comunistă, memoria având un rol decisiv în interpretarea evenimentelor, îi orientează pe autori spre noi căutări de gen, spre renovarea formulelor narative, interogând canoanele literare cunoscute până în prezent. Imperativele etice și estetice în contextul peisajului cultural de astăzi sunt axate pe întoarcerea spre modernism și postmodernism, pe re-situarea

BDD-A31155 © 2020 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:52:08 UTC)

identităților din perspectiva autoficțiunii, a reflexivității. Necesitatea renarativizării cu scopul de a face credibilă literatura implicată în istoria recentă transpare în proza ultimului val, care se conturează prin cărți semnate de Dumitru Crudu, Em. Galaicu-Păun, Nicolae Rusu, Val Butnaru, Iulian Ciocan, Mihaela Perciun, Anatol Moraru, Oleg Serebrean. Alimentate de faptul istoric, narațiunile lor sunt filtrate printr-o viziune individualistă. Sunt luate în vizor realitățile depășite relativ recente, pe care le abordează la modul deconstructivist, faptele fiind narate, descrise subversiv. Discursul narativ este unul, despre care, utilizând un termen al lui Jean Ricardou, ar putea fi caracterizat drept „avariat", cu alte cuvinte, sunt puse în joc diverse niveluri ale realității. Un nivel „real" și unul pe care l-am putea numi iluzoriu, oniric, fantasmagoric, imaginar, halucinant, ambele având statut similar. Un lucru este cât se poate de clar: din 2000 încoace romanul basarabean se eliberează de poverile sub care acest gen s-ar închide. Codurile și canoanele, chiar și cele mai simple ale scriiturii, sunt „atacate" subversiv. În felul acesta, dezarticulat, specia romanului reflectă o anumită stare a societății noastre actuale dezarticulate. Și este, cred, inutil să punem toate aceste eforturi creatoare de schimbare a formulelor pe seama libertății creației și a scriiturii, care, într-un anume fel, ar putea să fragilizeze romanul, aflat la ora actuală în căutare de repere. În cele mai recente apariții editoriale se mizează pe alte principii ale cunoașterii decât cele dintr-un trecut depășit, când avea credibilitate și era legitimată paradigma narațiunilor extinse. Anume așa se întâmplă și în romanul *Grădina de sticlă* (2018), bunăoară, pentru care Tatiana Țâbuleac a primit Premiul Uniunii Europene pentru Literatură (în 2019). Autoarea proiectează problema legitimării unui alt fel de cunoaștere într-o societate bulversată de schimbări postcomuniste, toate acestea fiind proiectate pe fundalul destinului Lastocikăi, un copil orfan, adoptat din motive pragmatice. Istoria unei vieți cât se poate de dramatice și nefericite este îmbrăcată într-o narațiune unică, în care este vorba despre emancipare, un fenomen conceput deosebit de complex.

Pusă în alți termeni, problema cunoașterii lumii de azi, așa cum e reflectată în literatura română din Basarabia zilelor noastre, include jocul, narațiunea speculativă, diversificarea instanțelor narative, a nivelelor narațiunii ca părți componente ale strategiilor de emancipare.

BDD-A31155 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:52:08 UTC)

Se trasează astfel un nou parcurs al literaturii române din Republica Moldova, care nu e scutit de fragmentarism și discontinuitate, prin discursul său personajul tinzând să ajungă la un alt „eu". Fascinația negativității, a fragmentării, a deconstrucției schițează parcă un gol, care nu se știe dacă, pe parcursul atâtor mutații valorice, într-un viitor apropiat, nu va fi perceput din perspectiva unor căutări plenare.

Referințe bibliografice

Martin 2005 = Mircea Martin, *Despre canon într-o operă postcanonică*, în volumul *Teoria literaturii. Orientări în teoria și critica literară contemporană*, alcăt. Oana Fotache și Anca Băicoianu, Editura Universității din București, 2005.

Jean Baudrillard 2003 = *Discuție cu Jean Baudrillard*, susținută de Bessis Raphaël și Degryse Lucas, în revista „Le philosophoire", 2003/1 (No 19), p. 5-21. [Cairn. infole 01/12/201, https://doi.org/10.3917/phoir.019.0005]

BDD-A31155 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:52:08 UTC)